

ISLOMIY BANK TIZIMINING JAMIYATNI IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Zohidova Ruxsora Komiljon qizi
TXKU katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Qayta taqsimlovchi adolat va manfaatdor tomonlarni rivojlantirish islom axloqiy iqtisodining markaziy maqsadlari bo'lib, ular uchun islom bank ishi yordam beruvchi operatsion vosita hisoblanadi. Uning institutsional shakli sifatida islomiy moliyaning paydo bo'lishi "inson, er, mehnat va kapitalni" qutqarish bilan bog'liq bo'lib, kengaygan manfaatdor boshqaruvga erishish mumkin. An'anaviy moliyaning institutsional mantig'idan farqli o'laroq, islom axloqiy iqtisod paradigmasi doirasida islom moliyasi nazariy jihatdan adolat va muvozanatni asoslab berishi va barcha manfaatdor tomonlarning rivojlanishini mukammallikka olib borishi uchun rivojlanish imkoniyatlarini tenglashtirishi mumkin.

Kalit so'zlar: islomiy bank tizimi, an'anaviy moliya, islom moliyasi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish.

Аннотация. Справедливость перераспределения и развитие заинтересованных сторон являются центральными целями исламской этической экономики, для которой исламский банкинг служит вспомогательным операционным инструментом. Становление исламских финансов как институциональной формы связано со спасением «людей, земли, труда и капитала» и достижением расширенного управления заинтересованными сторонами. В отличие от институциональной логики традиционных финансов, в рамках парадигмы исламской этической экономики исламские финансы теоретически могут обосновать справедливость, баланс и уравнивать возможности развития для всех заинтересованных сторон для достижения совершенства.

Ключевые слова: исламская банковская система, традиционные финансы, исламские финансы, социально-экономическое развитие.

Abstract. Redistributive justice and stakeholder development are central goals of Islamic ethical economics, for which Islamic banking serves as a supporting operational tool. The development of Islamic finance as an institutional form is linked to the salvation of "people, land, labor, and capital" and the achievement of expanded stakeholder governance. Unlike the institutional logic of conventional finance, within the paradigm of Islamic ethical economics, Islamic finance can theoretically substantiate justice, balance, and equal development opportunities for all stakeholders to achieve excellence.

Key words: Islamic banking system, traditional finance, Islamic finance, socio-economic development.

Kirish. Islom bank ishi va moliyasi (IBIM), nazariy jihatdan, jamiyatning

barcha a'zolarining ma'naviy, moddiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish uchun iqtisodiy resurslarni ishlab chiqish va ishlatish orqali adolat, tenglik, inson qadrigimmati, tadbirkorlik erkinligi va mo'tadillikka asoslangan aniq qiymat doirasiga ega bo'lgan Islom axloqiy iqtisodiyoti (IAI) axloqiga asoslanadi. IAIning ushbu oqibatlariga yo'naltirilgan tamoyillari "islom" sifatleri uchun islom moliyasining asosiy falsafasini belgilaydi va islom banki va moliyasini yaratishda "muvozanat/muvozanat yoki ehsoniy jamiyat" degan ma'noga ega bo'ladi. Boshqacha qilib aytganda, islomiy moliya iqtisodiyotni yanada "moliyalashtirish"ga hissa qo'shishdan ko'ra "moliyalashtirish"ning muqobil usuli sifatida rivojlanishi kutilmoqda. Shuning uchun, islomiy moliyaning axloqiy iqtisodini tushunishda savol kapitalni harakatlantirish uchun bir xil metaforadan foydalanish emas, balki tranzaksiya o'zgarishi bilan birga transformatsiyaga olib keladigan yangi etafora ishlab chiqishdir.

Operatsion nuqtai nazardan, islomiy moliya o'zining tavakkalchilikni va foyda hamda zararni taqsimlash tamoyillari orqali tavsiflanadi, bu uni kapitalga yo'naltirilgan va o'rnatilgan "moliyalashtirish" taklifi sifatida aniqlaydi, bu esa to'g'ridan-to'g'ri real iqtisodiyot bilan bog'liq. Ana shunday xususiyatlar va o'ziga xosliklar islom moliyasini an'anaviy moliya tizimidan ajratib turadi, chunki bu kabi o'ziga xosliklar orqali islom moliyasining "axloqiy tabiati" ochib beriladi. Shunday qilib, IAI vositasi sifatida islomiy moliya islom ontologiyasining umidlarini qondirish uchun rivojlanish va tarqatish kamchiliklarini bartaraf etish uchun yangi institutlar va vositalarni taqdim etish orqali boshlangan.

Islomiy moliya va an'anaviy moliya o'rtasidagi farq islomiy moliyaning axloqiy olami hisobiga yo'qolib bordi, u o'zining intilish qadriyatlaridan voz kechib, taqlid qilish orqali asta-sekin an'anaviy moliyaning operatsion tabiatiga yaqinlashmoqda. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, an'anaviy sektorning ajralishining tarixiy tajribasi islom moliyasining kundalik amaliyoti va tabiatida hukmronlik qilayotganga o'xshaydi. Bu mumkin bo'lgan "moliyaviy muammolar"ni ko'rsatishi mumkin, chunki shuni ta'kidlash kerakki, an'anaviy moliyaning ajralmasligi birin-ketin moliyaviy inqirozlarni keltirib chiqarmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Biz so'nggi adabiyotlarda eng maqbul maqsad Islom moliyasining shariat yoki islom qonunlariga muvofiqligi, ya'ni shakl muvofiqligini nazarda tutuvchi taxminga qo'shilmaymiz. Ushbu adabiyotlarda islom moliyasining vaqt qiymati va investitsiyalarning daromadlilikini saqlab qolish uchun iqtisodiy kutishlar (Lone va Ahmad, 2017), islomiy moliyaning moliya sektori rivojlanishiga empirik ta'siri (Gheeraert, 2014), moliyaviy inklyuzivlikni oshirish (Mohieldin, 2012; Ahmed, 2013) o'rganiladi. Iqtisodiy o'sish (Kassim, 2016; Zarrouk va boshq. 2016; Jobarteh va Ergec, 2017), moliyaviy inqirozni kamaytirishda an'anaviy moliya bilan solishtirganda islomiy moliya barqarorligi (Derbel va boshq., 2011), an'anaviy mintaqalardan farqli o'laroq islom bankining rivojlanishi (Faa va boshqalar13).

Tahlil va natijalar. Bizning tadqiqot savolimiz Islom moliyasi IAIning operatsion vositasi sifatida inson taraqqiyoti va taqsimot adolatining markaziy

maqsadlariga javob beradimi? Shu sababli, ushbu maqola islom moliya sanoatining IAI samaradorligini rivojlanish va taqsimlovchi adolat mezonlari sifatida GINI va HDI indekslariga ta'siri orqali sinab ko'rishga qaratilgan. GCC (Fors ko'rfazi arab davlatlari hamkorligi kengashi) va Janubi-Sharqiy Osiyoda paydo bo'lgan islomiy moliya dunyoning 80 dan ortiq mamlakatlarida 2024 yilda 3,5 trillion AQSh dollari miqdoridagi sanoatga ega bo'lgan global sanoatga aylanganini hisobga olsak, sektorning ushbu mamlakatlar rivojlanishiga ta'sirini o'rganish muhimdir.

Islom axloqiy filtri iqtisodiy va ijtimoiy tanlovlarda maqbullikni o'rnatish mexanizmi hisoblanadi, axloqiy iqtisodiyot tasavvurini o'zgartirishga asoslangan jamiyatning iqtisodiy tuzilishini shaxsiy va ijtimoiy rivojlanish uchun iqtisodiy va moliyaviy tanlovlarni kengaytirish orqali real iqtisodiy samarani yaratishga asoslanadi.

IAIning paydo bo'lishida motivatsion manba sifatidagi siyosat maqsadi musulmon dunyosida kuzatilayotgan rivojlanish muammolariga javob sifatida postkolonial musulmon dunyosida iqtisodiy va ijtimoiy farovonlikni oshirish bilan bog'liq. Ushbu yangi paradigma haqiqiy islomiy o'ziga xoslik bilan inson farovonligiga yo'naltirilgan rivojlanish paradigmasini qurishni maqsad qilgan. Bizningcha, bu islomiy dunyoqarashga asoslangan paradigma, binobarin, "faoliyatli shaxslar" va "qobiliyatli shaxslar" orqali shaxsni ozod qilish va kuchaytirishga qaratilgan.

Shu nuqtai nazardan, foizni ta'qiqlash (riba) shaklga yo'naltirilgan shariatga rioya qilish orqali kapital harakatini osonlashtirish vositasi emas, balki ekspropriatsiyaning oldini olish va shuning uchun kapital hukmronligi tufayli adolatsizlikni bartaraf etish uchun tuzatish mexanizmi hisoblanadi. Shunday qilib, IAI doirasi taklif qilganidek, ushbu qiymat taklifidagi axloqiylik qiziqishni taqiqlash bilan bog'liq emas, balki muhimroq ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish maqsadlariga ham tegishli. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, IAI islom moliyasini qoidalar (fiqh) bilan shakllantirilgan moliyalashtirish taklifi sifatida, shuningdek, islomning "modda"ni tashkil etuvchi axloqiy qadriyatlarini oqibatli tarzda kontseptsialaydi.

Shunday qilib, IAI ramkasi islom banki va moliyasining tabiati va faoliyatini riba yoki foizlarni taqiqlashdan tashqari shakllantirishga qaratilgan. Ushbu axloqiy asosli moliyalashtirish taklifi odamlar va jamiyatni moliyalashtirishga yaxlit yondashuvni nazarda tutadi. IAIdan olingan islomiy moliyalashtirish bilan bog'liq bo'lgan ushbu qadriyatlar va me'yorlarni quyidagicha ta'riflash mumkin:

IAIning ifodasi sifatida islomiy moliya o'z kapitali orqali manfaatdor tomonlarni boshqarishga erishish uchun risklarni taqsimlash va sheriklik yoki foyda va zararni taqsimlash orqali moliyalashtirishga urg'u beradi. Shunga ko'ra, "qarzdor inson" va "qaramlik" paydo bo'lishiga yo'l qo'ymaslik uchun "kredit va qarz mahsulotlari jasorati yo'q", shuning uchun o'rnatilgan moliyalashtirishni real iqtisodiyot va islomning qiymat tizimiga kiritish orqali rivojlantirish mumkin. Bu qo'shilgan qiymatga yo'naltirilgan real iqtisodiyotga asoslangan iqtisodiy faoliyatni moliyalashtirishni rivojlantirishga hissa qo'shish uchun real va uzoq muddatli aktivlarga investitsiyalar bilan aktivlar bilan ta'minlangan operatsiyalar ushbu

aksiomalarining operatsion o'lovlar shariatning oliy maqsadi sifatida belgilangan maqsad al-Shari'ah orqali taklif qilinishi mumkin, bu manfaatdor tomonlarni boshqarish va rivojlantirish uchun iqtisodiy kuchlarni rag'batlantirish orqali barcha manfaatdor tomonlar farovonligi ta'minlanishini talab qiladi.

Rivojlanish maqsadlarida iqtisodiy faoliyatni islomiy moliyalashtirishdan tashqari, islom ijtimoiy farovonlik institutlari sifatida zakot va va islom ijtimoiy moliyasi sifatida qard al-hasanni qayd etish mumkin.

Yana bir keskinlik sohasi - moliyaviy mahsulotlarni shariatga moslashtirish uchun qayta ishlab chiqish jarayoniga qarshi tobora kuchayib borayotgan tanqidlardir, chunki bu jarayon IAI takliflarini e'tiborsiz qoldirib, faqat bozor tizimi manfaati uchun ishlaydigan fiqh (fiqh) ning haqiqiy haqiqiylikiga qaratilganga o'xshaydi. Ushbu toifadagi tanqidchilarning yakdil fikri shundan iboratki, fiqh yoki islom huquqi siyosat o'lovlarini, jumladan, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni ko'rib chiqishdan ko'ra moliyaviy masalalarga faqat texnik yondashuvni ta'minlaydi, chunki oxirgi variant musulmon jamiyatlari va jamoalarining rivojlanish muammolari uchun muhim echimni taklif qilishi mumkin.

Foyda va zararni taqsimlash printsiplari adalati va ehsan bilan bog'liq bo'lishi mumkin, chunki bu aksiomalar iqtisodiy va tadbirkorlik faoliyati uchun muhim o'qni tashkil qiladi. Bu kapital egasining butun riskni qarz oluvchiga o'tkazishiga yo'l qo'ymaydi, bu mehnat harakati va daromad o'rtasida va mehnat harakati va kapital o'rtasida adolatni o'rnatishga qaratilgan. Bu shuni anglatadiki, foyda va zarar hamda risklarni taqsimlash IAIning yana bir muhim xususiyatidir.

Xulosa. Shunday qilib, IBIM o'zining hozirgi holatida IAIning asosiy da'volarini baham ko'rmaydi, garchi asoschilar zamonaviy ma'noda islomiy moliya bilan iqtisodiyotning islom tizimini yaratishga qaratilgan bo'lsa-da, bu tizimning operatsion jihati hisoblanadi. Natijada, IAIning tizim sifatidagi farazlari, me'yoriy tamoyillari va intilishlari va ushbu tizimning vositasi sifatida islomiy moliya o'rtasidagi tafovut bo'ldi. Shunday qilib, ushbu tadqiqot IAIning asosiy kutiluvchisi bo'lgan inson rivojlanishi va daromadlarni taqsimlash bo'yicha islom bankining IAI faoliyatini o'rganishga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Arif, M., 1985. Islom iqtisodining ta'rifiga: ba'zi ilmiy mulohazalar. J. Res. Islom. Ekon. 2 (2), 79–93.
2. Al-Jarhi, MA, 2004. Islomiy moliya: samarali va adolatli variant. Islom taraqqiyot banki, IRTI.
3. Orif, M., 1989. Islom iqtisodining mikroasoslarini yaratish yo'lida: asoslar asoslari. In: G'azzoliy, A., Umar, S. (Tahrirlar), Kontseptsiyadagi o'qishlar va Islom iqtisodiyoti metodologiyasi. Pelanduk nashriyoti, Selangor Darul Ehsan.
4. Asutay, M., 2016. Musulmon olamining siyosiy iqtisod traektoriyasi haqida fikr yuritish: Maslahadan tashqari substantiv axloqning qonuniylik vositasi sifatidagi ehtiyoji. Derin
5. Asutay, M., 2013. Islom axloqiy iqtisodiyoti islom moliyasining asosi

sifatida. Yevropada islomiy moliyada: ko'pchilik moliya tizimi sari. Edvard Elgar nashriyoti, Cattelan, V. Cheltenham.

6. Ekon. /Deep Econ. Spesifik. IHT Islom masalasi. Sammit 2016. 70–72.

7. Asutay, M. (2019a). Axloqiy iqtisodga kirish va islom axloqiy iqtisodini ratsionalizatsiya qilish. Ishchi hujjat, Durham Islom iqtisodiyoti va moliya markazi, Durham universiteti biznes maktabi, Durham universiteti, Buyuk Britaniya.

8. Chapra, U, 2008. Maqosid al-shariat nurida taraqqiyotning islomiy qarashi. Islom taraqqiyot banki, Jidda.